इन्द्रियैः सृज्यते यद्यत्तत्तद्व्यक्तमिति स्मृतं। तदव्यक्तमिति ज्ञेयं लिङ्गग्राह्यमतीन्द्रियं।
यथास्वं ग्राहकाण्येषां शब्दादीनामिमानि तु। इन्द्रियाणि यदा देही धारयन्निव तप्यते।
लोके विततमात्मानं लोकञ्चात्मनि पश्यति। परापरज्ञः सक्तः सन् सतु भूतानि पश्यति।
पश्यतः सर्व्वभूतानि सर्व्वावस्थासु सर्व्वदा। ब्रह्मभूतस्य संयोगो नाशुभेनोपपद्यते।
ज्ञानमूलात्मकं क्लेशमतिवृत्तस्य पौरुषं। लोकवृत्तिप्रकाशेन ज्ञानमार्गेण गम्यते। २१८२५
अनादिनिधनं जन्तुमात्मयोनिं सदाऽव्ययं। अनौपम्यममूर्त्तञ्च भगवानाह बुद्धिमान्।
तपोमूलमिदं सर्व्वं यन्मां विप्रानुपृच्छसि। इन्द्रियाण्येव संयम्य तपो भवति नान्यथा।
इन्द्रियाण्येव तत्सर्व्वं यत्स्वर्गनरकावुभौ। निगृहीतविसृष्टानि स्वर्गाय नरकाय च।
एष योगविधिः कृत्स्नो यावदिन्द्रियधारणं। एतन्मूलं हि तपसः कृत्स्नस्य नरकस्य च।
इन्द्रियाणां प्रसङ्गेन दोषमृच्छत्यसंशयं। संनियम्य तु तान्येव ततः सिद्धिं समाप्नुयात्। २१८४०
षण्णामात्मनि नित्यानामैश्वर्य्यं योऽधिगच्छति। न स पापैः कुतोऽनर्थैर्युज्यते विजितेन्द्रियः।
रथः शरीरं पुरुषस्य दृष्टमात्मा नियन्तेन्द्रियाण्याहुरश्वान्। तैरप्रमत्तः कुशलैः सदश्वैर्दान्तैः सुखं याति रथीव धीरः।
षण्णामात्मनि युक्तानामिन्द्रियाणां प्रमाथिनां। यो धीरो धारयेद्रश्मीन् स स्यात् परमसारथिः।
इन्द्रियाणां प्रसृष्टानां हयानामिव वर्त्मसु। धृतिं कुर्व्वीत सारथ्ये धृत्या तानि जयेद्ध्रुवं।
इन्द्रियाणां विचरतां यन्मनोऽनुविधीयते। तदस्य हरते बुद्धिं नावं वायुरिवाम्भसि। २१८४५
येषु विप्रतिपद्यन्ते षट्सु मोहात्कलागमे। तेष्वध्यवसिताध्यायी विन्दते ध्यानजं फलं।
इति श्रीमहाभारते आरण्यपर्व्वणि मार्कण्डेयसमास्यापर्व्वणि द्विजव्याधसंवादे दशाधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ २१० ॥
॥ मार्कण्डेय उवाच॥ एवञ्च सूक्ष्मे कथिते धर्म्मव्याधेन भारत। ब्राह्मणः स पुनः सूक्ष्मं पप्रच्छ सुसमाहितः।
॥ ब्राह्मण उवाच ॥ सत्त्वस्य रजसश्चैव तमसश्च यथातथं। गुणांस्तत्त्वेन मे ब्रूहि यथावदिह पृच्छतः।
॥ व्याध उवाच॥ हन्त ते कथयिष्यामि यन्मां त्वं परिपृच्छसि। एषां गुणान् पृथक्त्वेन निबोध गदतो मम।
मोहात्मकं तमस्तेषां रज एषां प्रवर्त्तकं। प्रकाशबहुलत्वाच्च सत्त्वं ज्याय इहोच्यते। २१८५०
अविद्याबहुलो मूढः स्वप्नशीलो विचेतनः। दुर्द्वेषीकस्तमोध्वस्तः सक्रोधस्तामसोऽलसः।
प्रवृत्तवाक्यो मन्त्री च यो नराग्र्योऽनसूयकः। विधित्समानो विप्रर्षे स्तब्धो मानी स राजसः।
प्रकाशबहुलो धीरो निर्व्विधित्सोऽनसूयकः। अक्रोधनो नरो धीमान् दान्तश्चैव स सात्त्विकः।
सात्त्विकस्त्वथ संबुद्धो लोकवृत्तेन क्लिश्यते। यदा बुध्यति बोद्धव्यं लोकवृत्तं जुगुप्सते।
विरागस्य च रूपन्तु पूर्व्वमेव प्रवर्त्तते। मृदुर्भवत्यहङ्कारः प्रसीदत्यार्जवञ्च यत्। २१८५५
ततोऽस्यसर्व्वद्वन्द्वानि प्रशाम्यति परस्परं। न चास्य संशयो नाम क्वचिद्भवति कश्चन।
शूद्रयोनौ हि जातस्य सद्गुणानुपतिष्ठतः। वैश्यत्वं लभते ब्रह्मन् क्षत्रियत्वं तथैवच।
आर्ज्जवे वर्त्तमानस्य ब्राह्मण्यमभिजायते। गुणास्ते कीर्त्तिताः सर्व्वे किं भूयः श्रोतुमिच्छसि।
इति श्रीमहाभारते आरण्यपर्व्वणि मार्कण्डेयसमास्यापर्व्वणि द्विजव्याधसंवादे एकादशाधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ २११ ॥